

ПОТЕНЦИАЛЪТ НА ЗАКЪСНЯЛОТО ЗАВРЪЩАНЕ КЪМ РАННАТА БЪЛГАРСКА МОДЕРНОСТ

Елена и Димитър Мутеви: ранните пътища на българската модерност.
Съст. К. Станева, П. Стойчева, М. Пилева.
София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2017.

След прочита на текстовете в сборника и срещата ми с „мотора“ на това изследователско начинание – госпожа Марина Младенова – и при „сблъсъка“ с обаятелните личности от семейство Мутеви у мен се отприщи порой от въпроси и натрупани мисли.

Напоследък много говорим и мислим за идентичността, но какво влагаме всъщност в това понятие. Какво разбира всеки за себе си поотделно и какво вменяваме в неговия обхват всички ние като българи? Идентичността ни какво е – ценности или интереси, добри отношения на разбиране, приемане и емпатия или противопоставяне, отричане или безропотно приемане на чужди ценности? Да, светът е сложен, труден е за разбиране, изтъкан е от мнения и въображения. Кое е реално и кое имагинерно, кое е истина и какво е постистина? Какво е да си българин? Какво те прави модерен българин? На какво може да стъпи днешният млад човек, за да бъде сигурен, че постъпва правилно спрямо себе си, спрямо близките си, спрямо хората, с които живее и общува, спрямо обществото? И какво означава днес общество? Това са въпроси,

на които, струва ми се, могат да се намерят решения в онази голяма, отминала, най-българска епоха, като се прочетат отново тогавашните отговори, за да се намери път към бъдещето, към устояването на идентичността ни. Поводът за тези разсъждения, разбира се, не е само сборникът за Елена и Димитър Мутеви, а и изследователските ми интереси и общуването ми със студенти. Работата с млади хора винаги е предизвикателство и удоволствие заради тяхната свежа енергия и желание за различност, за модерност, за отхвърляне на досегашното като стереотип. Но за да намериш себе си, за да си различен от предците си, трябва да ги опознаеш, да откриеш лидерите, да видиш личния пример, да се научиш да виждаш техните грешки и успехи и оттам да прозреш за себе си защо и дали си различен и как да бъдеш нов. Без да стъпиш върху техните рамене, не можеш да се покачиш нагоре.

Всъщност няма как да се оцени написаното в коментирания сборник, без да се познава и текстът на книгата на известната преводачка Марина Младенова „Елена Мутева: 1829–1854. Едно закъсняло завръщане“ [3], посветена на това многолико семейство Мутеви, оставило толкова дълбока диря в идентичността ни. Личното ми убеждение е, че стойността на всяко дело става достатъчно висока тогава, когато е известна на много хора. Както и заради това, че също толкова стойностни хора могат да го съберат, анализират и представят по най-достоверния и разбираем за съвременниците начин. Това е като превода на една книга – независимо колко е велика и вдъхновяваща, тя се възприема добре само когато нейният преводач е свършил професионално и със сърце работата си. Тази аналогия помага на тезата ми за отговорността на българските изследователи да представят резултатите от своите изследвания с добър „превод“ пред читателите. Точно такъв добър преводач на биографията, идеите и авторитета на явлениято Мутеви е и госпожа Марина Младенова. Много трудно е да съчетаеш жар и хладен научен разум в едно, когато си страстен изследовател като

нея. Но това изкусно умение личи от всяка страница на нейната книга.

Сборникът с материали от научната конференция, посветена на Елена и Димитър Мутеви, е всъщност своеобразно продължение на книгата на М. Младенова.

Всички публикувани материали се отличават не просто с добро познаване на изследователските проблеми, а и с формулиране на коректни тези относно действителните резултати от обилното творчество и социокултурната мисия на двамата възрожденци. Научните доклади, всеки според представите и научната убеденост на своя автор, разкриват различни страни от пространните интереси и дела на възрожденските ратници, но и почтено търсят рецепцията с тенденциите на времето. В това отношение статиите „Български книжици“ и първият превод на „Чичо Томовата колиба“ и „Проблемите на джандъра и американските материали в българския възрожденски печат“ на Бети (Букица) Гринберг (посмъртно), „Оригинал, посредник и първи български превод на „Чичева Томова колиба“ на Мария Пилева, „Птицата доносник и (не)наказаната измама – ориенталски приказни версии“ на Николай Генев, „Ориенталски истории и европейски контексти“ на Паулина Стойчева, „Рецепция и идеология: „Турски приказки“ в „Български книжици“ на Катя Станева, „Сюжетът „Райна княгиня“ във възрожденското културно пространство“ на Николета Пътова – отразяват именно това: съзнателното възприемане на „престижни“ ценности отвън, но по един специфичен, транслитериращ, преводен начин, съответстващ на българските (балкански, югоизточни) културни представи и възприятия за отвореност към чуждото като добро и като заявка за модерност, легитимност и еманципация.

Колко модерен и еманципиран може да бъде един човек, за да дръзне да превежда или да публикува преводи на източни приказни мотиви със заглавие „Турски приказки“ във време, когато, по думите на Николай Аретов, националното самосъзнание „избягва да признае съществуването на подобно културно общуване“, „двупосочно об-

шуване със завоевателя, пък и с негова-та религия“ и „се стреми да го изтласка, да го скрие в несъзнаваното“ [1]. Очевидно Димитър и Елена Мутеви са точно такива. Те усещат интереса на хората към екзотиката на изтока, но пречупен през „просвещенското любопитство на XVIII и романтичната унесеност на XIX в., които разпознават в Изтока един чудесен свят, сътворен в голяма степен най-вероятно на Запад“, както заявява в своята статия в сборника Паулина Стойчева ([2]: 226), или както обобщава в анализа си Катя Станева: „европейските преводачи – и Мутева сред тях! – мислят жанра „приказка“ като потребност... от универсални ценности“ ([2]: 231). С други думи модерността на Елена Мутева може и да е ранна и недотам приемлива за „българските възприематели“, „подвластни на фолклорния стереотип за „черен арапин“ като тяхна „познавателна и емоционална компетентност“, но тя успява с цената на различни модели да „постигне „преводимост“ на традиции и менталности“ ([2]: 231, 235). Темата за тази рецепция стои в основата и на анализа на Николай Генев на петата приказка, преведена от Елена Мутева и публикувана в списание „Български книжици“ ([2]: 203–207).

В структурната тъкан на сборника, освен приказните преводи, както отбеляза и Николай Чернокозев, „може да се каже, че изследователските нагласи са ориентирани в две посоки: едната – „Преводи“, и втората – „Болград“ ([5]: 4). Към т.нар. „преводи“ трябва да се отдаде дължимото и на публикацията на Мария Пилева: „Оригинал, посредник и първи български превод на „Чичева Томова колиба“ в превод на Димитър Мутев, в която авторката търси влиянията в езиково и стилистично отношение на оригиналния текст и на първия руски превод и доказва, че Мутевият превод е обогатен с близък до българския рецепиент език – обрazen и с богата поетика. Текстът на Николета Пътова търси рецепцията на Велтмановата повест „Райна, королевна болгарская“ в двата превода на Йоаким Груев и на Елена Мутева, подбудени и от културните провокации на театралните спектакли по драмата на

Добри Войников „Райна княгиня“, и от литографиите на Николай Павлович със сцени от средновековната българска история от цикъла „Райна княгиня Българска“ по едноименната повест на Александър Велтман.

Важното във всички тези „филологически“ работи са доказателствата относно авторството, заемките и естетическите влияния, които изграждат целите, подходите и ценностите на преводаческото изкуство на Мутеви. Към редакторския потенциал на Димитър Мутев, освен статията на Паулина Стойчева, насочва изследването си и Таня Тодорова: „Димитър Мутев – основател и редактор на сп. „Български книжици“ (1858–1862)“, в което проследява постиженията в композиционно, съдържателно и структурно отношение на изданието с може би най-дълъг живот във възрожденския ни печат. Интересни са анализите на авторските и преводните материали, подготвени от Димитър Мутев специално за списанието, както и на първата библиографска рубрика в периодично издание – отделът „Книжевний дневник“ за „пълно текущо регистриране на българската печатна книжнина... и пръв опит за съставянето на аналитична библиография в България“ ([2]: 140).

На поетическото творчество на Елена Мутева и Найден Геров е посветена статията на Деница Венкова „Диалогови връзки между пейзаж и молитвен текст в лириката на Елена Мутева и Найден Геров“, в която авторката търси семантичната перцепция на пейзажа „като еманация на духа и състояние на душата“, ориентирани като „мислене за изкуството“ в лирическите творби на двамата творци ([2]: 194–202). Друга посока поема изследването на Юлия Николова „Панакидата и философът (Спорът Сава Радулов – Димитър Мутев)“, която прави много интересен анализ на „здравата преписня“ между Димитър Мутев и Сава Радулов – първи директор на Болградската гимназия и също с изключителни заслуги за нейното създаване. Очевидно при такива отдадени на общото благо люде не може и не бива да се взема страна за правотата им, но поука, която из-

вежда Ю. Николова, е в горчивината, „че често и в най-добрите дела, и в най-върховите успехи, емоционално увлечени от личното си его, винаги сме губили зрънце от възможността да направим нещо свое – по-самобитно, но оригинално и ползотворно“ ([2]: 131).

В ползрението на историците е темата „Болград“. На просветните въпроси, на които посвещава огромни и сетни усилия Димитър Мутев като директор на Болградската гимназия, е отредено почетно място в текстовете „Първата българска гимназия“ на Стефан Дойнов, „Възходът на Болградската гимназия (1859–1863)“ на Татяна Караиванова, „Трагичните събития в Болград през ноември 1860 г. и д-р Димитър Мутев“ на Никола Караиванов и „Д-р Димитър Мутев и създаването на печатница и библиотека в Болград“ на Огняна Маждракова-Чавдарова. Големият принос на д-р Мутев за българското образование и за съхраняването на българската идентичност у сънародниците ни в Украйна е безспорно. Но не могат да се отминат равнодушно фактите, че благодарение на „най-учения и културен българин на своето време“, както го нарича Ст. Дойнов, „по-голямата част от 261 завършили средното си образование в Болград проявяват синовен интерес към новоосвободеното Отечество и на разположение на българската държава се поставят 87 юристи, 42 гимназиални и народни учители, 13 лекари, 15 офицери, 7 инженери, 5 души, получили по-късно професорско звание, 4 дипломати и още много други духовници, агрономи, артисти и т.н.“ ([2]: 85). Или, че според Татяна Караиванова „едва ли и най-елитните европейски гимназии тогава са имали пансион..., издателство и печатница, библиотека с книги на различни езици..., учебно заведение със свой театър..., кабинет по физика на европейско ниво, свое знаме... и отбелязват празници..., свързани с културата и образованието на българския народ“ и всичко това по времето, когато Димитър Мутев е директор“. На тази тема посвещава своето изследване и Огняна Маждракова-Чавдарова, като изнася открити в документи от румънските държавни архиви факти за ползотворното сътрудни-

чество и взаимопомощ на братя Христо и Евлоги Георгиеви с Димитър Мутев за създаването на печатницата и библиотеката към централната Болградска гимназия. Или за доблестното поведение на Димитър Мутев в условията на криза и под лична заплаха за семейството и дома му – по време на погрома над бесарабските българи в Болград и на Болградската гимназия (1860), когато са убити много българи и умишлено е унищожен инвентарът на гимназията. Тези и други нови факти около това събитие изнася в своя доклад и Никола Караиванов.

Измежду всички тези историографски и филологически наблюдения се откроява още едно плодно зрънце – това за „Дисертацията на Димитър Мутев и началото на българските изследвания по физическите науки“ на Васил Андреев, който представя не само първата българска теоретична публикация за „психрометрията“ в областта на физическите науки, а и по-конкретно – на теоретичната метеорология (отпечатана в Берлинския университет на латински език през 1842 г.) ([2]: 65–78).

Сборникът започва и привършва тематично с книгата на дългогодишната изследователка на Мутеви Марина Младенова и това е една заслужена своеобразна рамка, която систематизира досегашните не особено обилни изследвания на живота и делата на тези забележителни българи и, надявам се, ще стимулира бъдещи.

Много са добрите дела, много са ярките личности, създаващи ценностите ни на еманципирана нация. Но тези лични примери на българи будители са малко известни или са познати само на шепа изследователи. Затова сътвореното от тях е важно да стане достояние на съвременниците, на подрастващите личности, които да имат избор да създадат себе си като мислещи, критично възприемащи действителността и социалните си роли индивидуи в среда на изобилие от духовни примери.

След прочита на материалите в сборника „Ранните пътища на българската модерност“ и след всички тези разсъждения съм още по-убедена, че този сборник и всички изследвания на живота и делата на това значимо за

българите семейство Мутеви трябва да излязат в широкия свят на дигиталната среда – местообитанието на младите и будните – да станат видими за българите, но и за другите народи. Защото, за добро или зло, днес по-видимото е написано на английски език и става популярно, ако различни медии го превръщат в своя новина, в актуален разказ за идентичността на българите. Защото правните облаги на авторството, когато става дума за културноисторически ценности и постижения, не могат да бъдат по-големи от благого написаното слово да стига до всички възможни читатели и да създава нови.

Литература

[1] – Аретов, Н. *Българското възрождение и Европа*. София, Кралица МАБ, 1995, 266 с. <http://slovo.bg/showwork.php3?AuID=38&WorkID=4534&Level=1> (достъп: 19.05.2018).

[2] – Елена и Димитър Мутеви: *ранните пътища на българската модер-*

ност : Сборник с материали от науч. конф., посветена на 160 г. от смъртта на Елена Мутева (1829–1854) и 150 г. от смъртта на д-р Димитър Мутев (1818–1864). София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2017, 245 с.

[3] – Младенова, М. *Елена Мутева: 1829–1854 : Едно закъсняло завръщане*. София, Артграф, 2012, 320 с.

[4] – Младенова, М. Елена Мутева (1829–1854) – едно закъсняло завръщане. // *Православна младеж*, Енорийски сайт на храм „Св. София“, 23.10.2012. <http://www.pravmladeji.org/node/1716> (достъп: 19.05.2018).

[5] – Чернокожев, Н.. Ранните пътища на българската модерност. // *Литературен вестник*, Приписки, № 42, 20–26.12.2017, с. 4. http://www.bsph.org/members/files/pub_pdf_1580.pdf (достъп: 19.05.2018).

РУМЕЛИНА ВАСИЛЕВА

УниБИТ

✉ rumivas@gmail.com